

Vogelsoorten in de provincie Fryslân waarvan nestplaatsen en rustplaatsen jaarrond van betekenis zijn

Ecologisch advies voor algemene
richtlijnen

Pauline Alefs
Paul van Els
Ruud Foppen
Rob Vogel

Sovon-rapport 2021/06

Vogelsoorten in de provincie Fryslân waarvan nestplaatsen en rustplaatsen jaarrond van betekenis zijn

Pauline Alefs, Paul van Els, Ruud Foppen & Rob Vogel

Dit rapport is samengesteld in opdracht van
Provincie Fryslân

provinsje fryslân
provincie fryslân

Colofon

© Sovon Vogelonderzoek Nederland 2021

Dit rapport is samengesteld in opdracht van Provincie Fryslân

Wijze van citeren: Alefs P., van Els P., Foppen R. & Vogel R. 2021. Vogelsoorten in de provincie Fryslân waarvan nestplaatsen en rustplaatsen jaarrond van betekenis zijn. Sovon-rapport 2021/06. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Illustratie's omslag: Harvey van Diek

Opmaak: John van Betteray, Sovon Vogelonderzoek Nederland

ISSN-nummer: 2212 5027

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Toernooiveld 1

6525 ED Nijmegen

e-mail: info@sovon.nl

website: www.sovon.nl

Niets uit dit rapport mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Sovon.

Inhoud

Samenvatting	3
1. Inleiding	5
1.1. Aanleiding	5
1.2. Vraagstelling	6
1.3. Leeswijzer	6
2. Relevant kader, achtergronden en definities	7
2.1. Wettelijk kader	7
2.2. Ontwikkelingen in de bescherming van vaste nest- en rustplaatsen	7
2.3. Ecologische omkadering van nestplaatsen en rustplaatsen	8
2.3.1. Nestplaatsen	8
2.3.2. Rustplaatsen	8
2.4. Definities	9
3. Werkwijze	11
3.1. Algemene aanpak	11
3.2. Relevante soorten in Fryslân	13
3.2.1. Soorten met jaarrond beschermde nestplaatsen	13
3.2.2. Soorten met jaarrond beschermde rustplaatsen	14
4. Vogelsoorten met jaarrond beschermde nesten	17
4.1. Clusters op de nieuwe lijst	17
5. Vogelsoorten met beschermde rustplaatsen	20
6. Discussie	23
6.1. Overeenkomsten en verschillen met de RVO-lijst	23
6.2. Omgang met rustplaatsen	25
6.3. Periodieke actualisatie	25
7. Literatuur	26

Samenvatting

In het voorliggende rapport wordt ingegaan op de vogelsoorten die er in de provincie Fryslân vaste (meerdere jaren bezette) nestplaatsen en/of rustplaatsen op na houden. Het gaat daarbij om plaatsen waarvan behoud van belang is om deze soorten in de provincie Fryslân op een veilig populatieniveau te houden. De daarover in dit rapport verstrekte informatie wil de provincie betrekken bij de besluitvorming over de aanpassing van de vigerende landelijke maar inmiddels niet meer actuele lijst met vogelsoorten met jaarrond beschermde nesten, veelal aangeduid als de 'RVO-lijst'.

Kader en definities

In hoofdstuk 2 is ingegaan op het relevante wettelijke en ecologische kaders. Voorts is uitleg gegeven over een aantal begrippen en definities. Belangrijk is dat een 'nestplaats' een wat ruimere betekenis heeft dan een 'nest', een reden om in dit rapport vooral over nestplaatsen te spreken. Een 'rustplaats' is een locatie die aan zodanige specifieke ecologische vereisten voldoet dat die op regelmatige basis benut wordt door vogels om daar in een bepaalde fase van de levenscyclus succesvol te kunnen rusten (veelal 's nachts te slapen).

Kerninformatie per soort

Als eerste stap is een uitgebreide basistabel gevuld met kerninformatie over de in de provincie Fryslân broedende vogelsoorten en de in Fryslân verblijvende vogelsoorten die er gezamenlijke rustplaatsen op na houden. De basistabel bevat per soort populatie-informatie zoals het provinciale populatie-aandeel, de aantallen en verspreiding en de ontwikkelingen daarin, categorisering op de Rode Lijst van broedvogels en de landelijke staat van instandhouding ofwel de 'gezondheid' van de populatie. Daarnaast is per soort ook specifieke informatie verzameld zoals plaatstrouw, specialisatiegraad, mogelijkheden om zelfstandig een natuurlijk alternatief nest te vinden en de capaciteit om (bijvoorbeeld als mitigerende maatregel) een alternatief nest of rustlocatie aan te bieden.

Selectie op basis van trechtering

Om de relevante soorten in beeld te brengen is in een aantal stappen 'getrechterd' naar de lijst met relevante soorten in de Friese situatie. Deze stappen lopen tussen soorten waarvan nestplaatsen resp. rustplaatsen kunnen kwalificeren als beschermd iets uiteen, maar de belangrijkste criteria zijn 1) komt de soort van nature in Nederland voor?, 2), is sprake van nest(plaats)trouw resp. van vaste rustplaatsen?, 3) zijn er voldoende uitwijkmogelijkheden c.q. is er

een sterke binding met de locatie? en 4) is de staat van instandhouding gunstig en is (bij broedvogels) sprake van de Rode Lijst-status 'thans niet bedreigd'? In dat geval mag worden verondersteld dat de veerkracht op orde is.

Soorten waarvan nest(plaats)en kwalificeren voor jaarrond bescherming

In hoofdstuk 4 is nagegaan van welke soorten de nest(plaats)en in de provincie kwalificeren als jaarrond beschermd. Dit gaat om 52 vogelsoorten. De lijst valt uiteen in drie groepen:

- kolonievogels (18 soorten): deze zijn plaatstrouw én broeden in kolonies. Ze zijn daarmee in de regel niet flexibel. Voorbeelden zijn Huiszwaluw en Roek.
- soorten met een redelijke tot sterke mate van nestplaatstrouw (24 soorten). Voorbeelden zijn Gierzwaluw en Huismus.
- soorten die plaatstrouw zijn (10 soorten): dit zijn soorten die afhankelijk zijn van specifieke locaties, zoals Sperwer.

Soorten waarvan de rustplaatsen kwalificeren voor jaarrond bescherming

De in hoofdstuk 5 beschreven lijst van Friese soorten waarvan de rustplaats kwalificeert als jaarrond beschermd, telt 61 soorten. Dit kan gaan om:

- soorten met vaste rustplaatsen, een ongunstige staat van instandhouding en locatie-gebondenheid (25 soorten): Voorbeelden zijn Grutto en Ransuil.
- soorten met vaste rustplaatsen en een ongunstige staat van instandhouding, waarbij de locatieafhankelijkheid niet als zeer groot wordt ingeschat (3 soorten). Een voorbeeld is de Roek.
- soorten met vaste rustplaatsen die zich in een gunstige staat van instandhouding bevinden (25 soorten). Het gaat om soorten die op die rustplaatsen in aantallen van ten minste provinciale betekenis voorkomen. Voorbeelden daarvan zijn de overwinterende ganzen en de Spreeuw.
- soorten zonder vaste rustplaatsen maar met een ongunstige staat van instandhouding (8 soorten). Een voorbeeld daarvan is de Patrijs.

Acht van deze soorten komen hoofdzakelijk voor in Natura 2000-gebieden én maken deel uit van de instandhoudingsdoelstellingen van deze gebieden. Voor rustplaatsen van deze soorten zal dus doorgaans het gebiedsbeschermingsregime in de Wet natuurbescherming aan de orde zijn.

In de discussie is het voorstel voor de lijst van vogelsoorten met jaarrond beschermde nestplaatsen

in Fryslân vergeleken met de tot dusverre gebruikte landelijke uit 2009 daterende RVO-lijst. Van de soorten die op de RVO-lijst genoemd zijn kwalificeren van 27 soorten de nestplaatsen in Fryslân voor jaarrond bescherming.

Risico's voor rustplaatsen zullen vooral buiten natuurgebieden aan de orde zijn. Dat speelt met name bij rustplaatsen in (sub)urbaan en landelijk gebied en langs infrastructuur. In sommige gevallen is er bij standvogels ook een belangrijke relatie tussen rustplaatsen en nestplaatsen. Huismussen zullen bijvoorbeeld sterk afnemen als rustplaatsen (in dichte

'veilige' vegetatie) ongeschikt worden gemaakt.

Vogelpopulaties zijn voortdurend in beweging. Soorten nemen toe of af maar ook de broed- of winterarealen kunnen belangrijke wijzigingen ondergaan. Vogels kunnen geconcentreerder voorkomen en daardoor kwetsbaarder worden voor bepaalde ruimtelijke ontwikkelingen. Dat kan betekenen dat zich in Fryslân soorten gaan vestigen waarvan nestplaatsen en/of rustplaatsen kunnen kwalificeren voor jaarrond bescherming. Het verdient daarom aanbeveling om de lijst periodiek (indicatief eens per 5-6 jaar) te actualiseren.

Roeken broeden uitsluitend in kolonies, die vaak tientallen jaren lang bezet zijn. Na het eventueel vellen van een koloniebos valt de kolonie vaak uiteen in meerdere kleinere kolonies. De plaats waar nieuwe (sub)kolonies opduiken is vaak lastig te voorspellen. Foto: Harvey van Diek.

1. Inleiding

In het voorliggende rapport wordt ingegaan op de vogelsoorten die er in de provincie Fryslân ‘vaste’, veelal meerdere jaren achtereen bezette nestplaatsen en/of rustplaatsen op na houden. Het gaat daarbij om nestplaatsen en rustplaatsen waarvan behoud van belang is om populaties van de betrokken vogelsoorten op een veilig niveau te houden. De informatie daarover wil de provincie betrekken bij de besluitvorming over de aanpassing van de vigerende maar inmiddels niet meer actuele lijst van vogelsoorten met jaarrond beschermde nesten, veelal aangeduid als de ‘RVO-lijst’.

In dit rapport wordt in beeld gebracht van welke vogelsoorten de nestplaatsen en/of de rustplaatsen in de provincie Fryslân op ecologische gronden kunnen kwalificeren als ‘jaarrond beschermd’. Het is daarmee een ecologisch advies over de te hanteren lijsten. Er kunnen andere (niet-ecologische) bestuurlijke of maatschappelijke overwegingen zijn om soorten niet op de lijst te plaatsen, dan wel aan de lijst toe te voegen. Die overwegingen vallen buiten de scope van dit rapport.

1.1. Aanleiding

Alle van nature in Nederland voorkomende vogelsoorten ofwel ‘soorten van de Vogelrichtlijn’ zijn beschermd op grond van de Wet natuurbescherming. In hoofdstuk 3 (soorten) van deze wet is een beschermingsregime voor soorten van de Vogelrichtlijn opgenomen. Hierin is in het tweede lid van artikel 3.1 het verbod opgenomen om opzettelijk nesten, rustplaatsen en eieren van vogels te vernielen of te beschadigen, of nesten van vogels weg te nemen. Sommige soorten maken meerdere jaren achtereen gebruik van hetzelfde nest, de directe functionele leefomgeving daarvan of van rustplaatsen. Activiteiten op deze locaties die vaste nestplaatsen of rustplaatsen aantasten kunnen van negatieve invloed zijn op de staat van instandhouding (de ‘gezondheid’ of duurzaamheid van de populatie) van de desbetreffende vogelsoort. Dat is uiteraard ook het geval als aantasting plaats vindt van een locatie die op dat moment niet in gebruik is. Een nestlocatie die in de winter verdwijnt kan daarna immers niet meer benut worden.

Huiszwaluwen kunnen soms tientallen jaren onder dezelfde dakrand broeden. Randvoorwaarden zijn voldoende houvast voor de nesten, een ligging die beschutting biedt tegen wind en regen, mogelijkheden om in de directe omgeving klei, leem of lemig zand voor de nestconstructie te verzamelen en een gunstig voedselaanbod (foto Harvey van Diek).

Om te bepalen of aantasting van langjarig gebruikte nestplaatsen of rustplaatsen een negatief effect heeft op een populatie van een daarvan afhankelijke vogelsoort, is lang gebruik gemaakt van de lijst met jaarrond beschermde vogelsoorten. Deze lijst met soorten waarvan de nesten het hele jaar door zijn beschermd, vaak aangeduid als de 'RVO-lijst' is in 2009 door Dienst Regelingen (thans RVO) aangepast. Deze lijst maakt als zodanig geen deel uit van de Wet natuurbescherming maar is opgenomen in provinciale beleidsregels.

De RVO-lijst is niet actueel meer en als generieke landelijke lijst niet zonder meer geschikt meer voor de situatie in de provincie Fryslân. In navolging van enkele andere provincies is de provincie Fryslân dan ook voornemens om de lijst van vogelsoorten waarvan nestplaatsen en/of de functionele leefomgeving jaarrond beschermd zijn aan te passen.

1.2. Vraagstelling

De provincie Fryslân heeft de volgende vragen voorgelegd aan Sovon:

1. Welke vogelsoorten houden er in de provincie in belangrijke mate vaste (meerdere jaren bezette) nestplaatsen en/of rustplaatsen op na?
2. Voor welke vogelsoorten kunnen nadere beschermingsbepalingen nodig en doelmatig zijn?

1.3. Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op het relevante kader voor vogelsoorten met jaarrond beschermde nesten of rustplaatsen en de recente ontwikkelingen daarin. In dit hoofdstuk worden ook belangrijke begrippen en termen nader gedefinieerd. Hoofdstuk 3 schetst de aanpak en de werkwijze om de relevante vogelsoorten voor de Friese situatie in beeld te brengen. Hoofdstuk 4 beschrijft de lijst met vogelsoorten waarvan de nestplaatsen in de provincie Fryslân kwalificeren als jaarrond beschermd. In hoofdstuk 5 wordt dit gedaan voor soorten met vaste rustplaatsen. Het rapport besluit met een discussie en aanbevelingen (hoofdstuk 6).

2. Relevant kader, achtergronden en definities

2.1. Wettelijk kader

De Wet natuurbescherming (Wnb) bevat een beschermingsregime voor soorten van de Vogelrichtlijn (§ 3.1) ofwel voor alle van nature op het grondgebied van Nederland voorkomende vogelsoorten. In dit beschermingsregime zijn de beschermingsregels van de Vogelrichtlijn en de voor vogels relevante bepalingen van de Verdragen van Bern en Bonn geïmplementeerd. De mogelijkheid om succesvol te kunnen broeden en te rusten bepaalt in belangrijke mate of een vogelsoort zich op een veilig populatieniveau kan handhaven. Nesten en rustplaatsen komen dan ook prominent terug in artikel 3.1 van de Wnb, dat zich richt op de (passieve) bescherming van de soorten van de Vogelrichtlijn:

Artikel 3.1, lid 1 t/m 5 Wnb

1. Het is verboden opzettelijk van nature in Nederland in het wild levende vogels van soorten als bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn te doden of te vangen.
2. Het is verboden opzettelijk nesten, rustplaatsen en eieren van vogels als bedoeld in het eerste lid te vernielen of te beschadigen, of nesten van vogels weg te nemen.
3. Het is verboden eieren van vogels als bedoeld in het eerste lid te rapen en deze onder zich te hebben.
4. Het is verboden vogels als bedoeld in het eerste lid opzettelijk te storen.
5. Het verbod, bedoeld in het vierde lid, is niet van toepassing indien de storing niet van wezenlijke invloed is op de staat van instandhouding van de desbetreffende vogelsoort.

De meeste vogelsoorten maken elk jaar een nieuw nest. Op het moment dat deze nesten in gebruik zijn (vanaf de nestbouw tot het moment dat de jongen het nest definitief hebben verlaten) vallen ze onder de verbodsbepaling van artikel 3.1, tweede lid Wnb. Deze bepaling komt er in de kern op neer dat niet zozeer het seizoen bepalend is voor de bescherming, maar de vraag of het nest daadwerkelijk **in gebruik** is. Hieronder vallen nestbouw, balts en paring in of nabij het nest, broeden, de jongenfase en net uitgevlogen jongen die terugkeren naar het nest om daar gevoerd te worden en/of om te slapen. Deze bescherming is ook verankerd in de Vogelrichtlijn (artikel 5, sub b en c) en geregeld bevestigd in de jurisprudentie waaronder van het Europees Hof van Justitie¹.

Bescherming van rustplaatsen is bekend uit de Habitatrichtlijn maar vloeit wat vogels betreft vooral voort uit het Verdrag van Bern (artikel 6, sub b (*the deliberate damage to or destruction of breeding or resting sites*) en sub c (*the deliberate disturbance of wild fauna, particularly during the period of breeding, rearing and hibernation, insofar as disturbance would be significant in relation to the objectives of this Convention*)). De koppeling met het Verdrag van Bern blijft onder de toekomstige Omgevingswet gehandhaafd, waardoor wordt herbevestigd dat nest en rustplaats niet hetzelfde zijn². Wat een rustplaats in het geval vogels dan wel is, is niet helder afgebakend maar kan in overeenstemming met de Habitatrichtlijn worden beschouwd als een plaats die aan zodanige ecologisch vereisten voldoet dat de rustplaats een soort in een deel van de levenscyclus in staat stelt om daar geregeld te verblijven en succesvol te rusten. Indien de locatie niet regelmatig wordt gebruikt zal die niet als rustplaats kwalificeren. Rustplaatsen zijn daarmee zo ongeveer synoniem voor vaste verblijfsplaatsen. In de instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000-gebieden wordt voor niet-broedvogels zoals overwinterende ganzen de term 'slaapplaatsen' gehanteerd, waarbij het om 'nachtslaapplaatsen' en 'dagslaapplaatsen' kan gaan. Sommige 's nachts naar voedsel zoekende soorten zoals Smient slapen namelijk vooral overdag.

Uit het Guidance document van de Europese Commissie valt af te leiden dat (ook geregelde of doorlopend benutte) foerageergebieden en vliegrou-tes niet tot rustplaatsen worden gerekend.

2.2. Ontwikkelingen in de bescherming van vaste nest- en rustplaatsen

Buiten het broedseizoen kan er van alles gebeuren waardoor het nest of de nestlocatie in het daaropvolgende broedseizoen niet meer gebruikt kan worden, terwijl dat nest en de directe leefomgeving daarvan wel een belangrijke functie had voor de voortplanting van de betrokken vogelsoort. In lang niet alle gevallen is de soort in kwestie in staat om makkelijk een nieuwe nestlocatie te kunnen bezetten. Om de benodigde bescherming te bieden aan een aantal vogelsoorten dat bijzonder gevoelig is voor ontwikkelingen op en rond de nestlocatie, is afgesproken om nesten en de directe functionele omgeving van de nestplaats van een selectie van vogelsoorten

¹ HvJ EG van 27 april 1988, C-252/85 (ECLI: EU:C: 1988:202, r.o. 9) waarin het Hof stelt dat onafgebroken bescherming van het leefgebied van de vogels noodzakelijk is voor zover de soorten in vorige jaren gebouwde nesten jaarlijks opnieuw benutten.

² Kamerstukken II 2018/19, 34985, nr. 51; pag. 22 en (Nota van Toelichting ontwerp-Aanvullingsbesluit natuur Omgevingswet).

jaarrond te beschermen. Dienst Regelingen, de voorganger van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) heeft hiervoor een beleidslijn met een selectie van soorten opgesteld; “*Aangepaste lijst jaarrond beschermde vogelnesten ontheffing Flora- en faunawet ruimtelijke ingreep*”. Deze lijst is als zodanig niet opgenomen in de Wet natuurbescherming. In de meeste provincies wordt de beleidslijn van RVO gehanteerd bij de beoordeling van ontheffingaanvragen. Bij de inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming heeft elke provincie de bevoegdheid om hier eigen beleid in vast te stellen. Limburg en Overijssel (Nanda 2019) hebben inmiddels een eigen lijst opgesteld.

De verwachting is dat de jurisprudentie over jaarrond beschermde nesten niet sterk zal wijzigen nadat de Omgevingswet, waarin de Wet natuurbescherming zal opgaan, in werking is getreden (Onrust 2020).

2.3. Ecologische omkadering van nestplaatsen en rustplaatsen

2.3.1. Nestplaatsen

Over het ecologische belang van behoud van vaste nestplaatsen is relatief veel gepubliceerd. Zoals hiervoor aangegeven komt het er in de kern op neer dat sommige soorten met vaste nestplaatsen niet goed kunnen anticiperen op aantasting van deze vaste nestplaatsen en/of bijbehorende functionele leefomgeving. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar. Vooral een aantal veel voorkomende soorten is dat nader ecologisch onderbouwd in kennisdocumenten van BIJ12, te weten voor Buizerd, Gierzwaluw, Huismus, Kerkuil, Roek en Steenuil. Zie hiervoor <https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-land-schap/kennisdocumenten-soorten-ontheffingen-wet-natuurbescherming/>

2.3.2. Rustplaatsen

Over de betekenis van rustplaatsen van vogels is veel minder gepubliceerd. In de context van Nederlandse soortbeschermingsregime kan dat mede komen doordat er nog geen helder beeld bestaat van aard en betekenis van rustplaatsen. Daarom wordt daar in deze paragraaf nader op ingegaan.

Rustplaatsen van vogels verdienen in eerste plaats bescherming omdat rust bij vogels noodzakelijk is voor het onderhouden van een gezonde fysiologie. De hoeveelheid rust per vogelsoort varieert enorm, van slechts 3-4 uur per etmaal bij sommige zangvogels tot meer dan 16 uur bij uilen (Campbell & Tobler 1984). Verstoring van deze rust kan, zeker tijdens winterse omstandigheden of in tijden van voedsel-schaarste, leiden tot een directe bedreiging van (sub) populaties van vogelsoorten door een verminderde conditie en een daarmee verbonden lagere kans op overleving.

Er worden in de literatuur verschillende oorzaken aangedragen voor de gewoonte van veel soorten om gemeenschappelijk te rusten. Deze oorzaken kunnen tussen soorten sterk variëren (Ydenberg & Prins 1984, Marzluff et al. 1996, Beauchamp 1999). Hoewel grote groepen vogels meer opvallen, verkleint gezamenlijk slapen de predatiekans per individu (Lack 1968). Daarnaast slapen vogels niet heel diep waardoor op een rustplaats altijd wel individuen alert zijn die de andere vogels kunnen alarmeren. Door pikorde resulteert dit vaak in een duidelijke rangschikking van individuen op de slaapplek; ondergeschikte exemplaren slapen in de periferie van de slaapplek, terwijl dominante individuen de beste (meest veilige en/of beschutte) plekken bezetten en omgeven zijn door een ‘beschermmuur’ van ondergeschikten. Ook zwermgedrag werkt predatieverminderend: predatoren raken vaak gedesoriënteerd door de gecoördineerde bewegingen van grote

Foto: Kleine Zwanen op een slaapplek. De soort maakt gebruik van relatief beschutte wateren om te slapen, waar bij veiligheid voor predatoren en rust waarschijnlijk essentieel is (Johan Poffers, 23 nov 2016).

aantallen vogels. Voorverzamelplaatsen, plekken waar veel vogels voor het slapen samenkomen en van waaruit vogels vervolgens doorvliegen naar de slaappleaats, zouden ook deel kunnen uitmaken van predatie-mijdend gedrag. Vogels wachten op een voorverzamelplaats meestal tot alle exemplaren van de slaappleaats zijn gearriveerd, en vliegen dan plotseling vlak voordat de duisternis intreedt naar de slaappleaats. Dit reduceert de kans op predatie door roofvogels (Zahavi 1971).

Relatief veel grote soorten, die minder last hebben van koude, maken vaak gebruik van gemeenschappelijke slaappleaatsen (Beauchamp 1999). Toch slapen enkele kleine soorten zoals Boomkruiper en Winterkoning tijdens koud weer ook regelmatig gezamenlijk. Dit gebeurt waarschijnlijk vooral om lichaamswarmte te behouden, waarbij ook de veren vaak opgezet worden om de kou tegen te gaan.

Ward & Zahavi (1973) suggereren dat slaappleaatsen ook fungeren als informatiecentrum, waarbij individuen kennis overdragen over de locatie van voedselbronnen. Opvallend is dat soorten die gebruik maken van relatief schaarse voedselbronnen relatief vaak samen slapen, of dat alleen doen tijdens periodes dat voedsel schaars is, zoals de winter. Deze soorten zijn ook overdag vaak sociaal, hoewel er veel uitzonderingen zijn op deze regel (Beauchamp 1999). Het is niet duidelijk hoe vogels communiceren over voedselbronnen, mogelijk volgen vogels elkaar 's ochtends bij het uitvliegen of geven via bepaalde gedragingen of zelfs vocalisaties aan waar voedsel te vinden is. Empirisch bewijs is lastig te vinden voor de informatie-hypothese, maar Marzluff et al. (1996) vonden verschillende lijnen van bewijs dat Raven slaappleaatsen gebruiken als een plek voor informatie-uitwisseling. Ten eerste verbleven op de slaappleaats individuen zonder en met voorkennis over foerageerplekken. Ook vertrokken de vogels altijd tegelijkertijd en in dezelfde richting vanuit de slaappleaats. Bij proeven vonden gevangen ('naïeve') vogels die zich na het los laten bij de slaappleaats voegden, de goede foerageerplekken de volgende dag wel, maar naïeve vogels die alleen sliepen lukte dat niet goed.

Niet alleen de nabijheid van een voedselbron is een externe factor die van belang kan zijn bij het vormen van slaappleaatsen. Als vogel kan het ook voordelig zijn om de dag in groepen te beginnen, juist omdat dat de detectiekans van voedsel vergroot. Deze hypothese verklaart bijvoorbeeld het slaappleaats- en koloniegedrag van Roeken (Waite 1981) die op zoek zijn naar wormen.

Caccamise & Morrison (1986) merken op dat Spreeuwen trouwer zijn aan hun foerageerplek-

ken dan aan slaappleaatsen. De plaats en de manier waarop gezamenlijk wordt geslapen plooit zich dus naar de foerageermogelijkheden. Hierbij wordt voor het slapen vooral een plek uitgekozen die dichtbij de voedselbron ligt. Slaappleaatsen liggen vaak verder van de voedselbron af, wanneer er geen geschikte slaappleaatslocaties zijn te vinden in de directe nabijheid. Ook secundaire foerageerplekken, waar vogels wel voedsel vinden maar niet in zodanige mate dat een aparte vlucht lonend is, kunnen bepalen waar een slaappleaats ligt. Als deze secundaire foerageerplekken precies op de route tussen slaappleaats en primaire foerageerplek kunnen worden bezocht, is het vanuit energetisch perspectief wel de moeite waard voor de vogels. Bij het bepalen van het belang van een rustplaats is het dus niet alleen essentieel om de rustplaats goed in kaart te brengen, maar ook te kijken naar extrinsieke factoren zoals foerageerbewegingen, die van belang kunnen zijn.

2.4. Definities

In deze paragraaf is/wordt een aantal belangrijke en regelmatig in dit advies terugkomende termen nader gedefinieerd en verklaard.

Functionele (leef)omgeving

Hieronder worden alle essentiële onderdelen van de omgeving van een nest verstaan die nodig zijn om een nest als zodanig te laten functioneren. Voorbeelden van deze essentiële onderdelen zijn: foerageergebieden (maar zie hierna), (aan)vliegroutes naar het nest, rustplaatsen en uitzichtpunten in de omgeving van het nest en locaties die van belang zijn voor de balts en voortplanting van een individu en het veilig opgroeien van de jongen. Tevens moet een voldoende grote verstoringsvrije zone om een nest heen aanwezig zijn. Indien een nest jaarrond beschermd wordt, maar de functionele (leef)omgeving daarvan niet, kan het nest als zodanig vaak niet meer benut worden. In de praktijk worden alleen foerageergebieden nabij het nest gerekend tot de functionele leefomgeving. Verder weg gelegen gebieden zijn in de regel niet aan een bepaald nest toe te rekenen. Activiteiten die met verlies van foerageergebied tot gevolg, leiden bovendien vooral bij soorten met een kleine actieradius tot verlies van nestplaatsen. Een verlies van 1 ha foerageergebied van de Steenuil (actieradius van 200-300 meter) kan al snel leiden tot een verlies van 10% of meer van het foerageergebied. Bij de Havik (actieradius enkele kilometers) zou dat minder dan 0,1% zijn.

Home range

Gebied waarbinnen een individu alle dagelijkse activiteiten uitvoert. In de praktijk is dit een ruimer gebied dan de functionele leefomgeving.

Locatie-/plaatstrouw

Het terugkeren van een individu van een soort naar exact dezelfde functionele leefomgeving. In sommige gevallen wordt daarbij het nest van voorgaande jaren gebruikt of gerenoveerd (zie: nestplaatstrouw), maar in veel gevallen wordt in de buurt van het nest uit het voorgaande jaar een nieuw nest gebouwd of een ander bestaand nest uit voorgaande jaren betrokken. Kolonievogels zijn hiervan een typerend voorbeeld.

Nest

Structuur die een vogel gebruikt voor het leggen en bebroeden van eieren en grootbrengen van jongen. Sommige vogels gebruiken een nest daarnaast jaar-rond als rustplaats.

Nestplaats/nest-locatie

Exacte locatie waar een nest gelegen is. De nestplaats kan wat ruimer zijn dan het nest. Huismussen komen vaak terug naar dezelfde locatie (onder het dak van hetzelfde huis) maar niet zozeer naar exact dezelfde plek onder dat dak.

Nestplaatstrouw

Het terugkeren van een individu van een soort naar dezelfde nestplaats. Meestal wordt daarbij het nest van het voorgaande jaar gebruikt of gerenoveerd, maar soms wordt deze afgebroken en opnieuw opgebouwd.

Rustplaats

Een locatie die aan zodanige specifieke ecologische vereisten voldoet dat die op regelmatige, dat wil zeggen meer dan incidentele basis, benut wordt door vogels om daar in een bepaalde fase van de levenscyclus succesvol te kunnen rusten. Incidenteel benutte locaties kwalificeren niet als zodanig, evenmin als foerageergebieden en vliegroutes. Indien een rustplaats op dat moment door de soort in kwestie ook benut wordt als broedlocatie, dan wordt die beschouwd als nestplaats en niet als rustplaats.

Rusten

Gedrag van vogels die niet actief zijn, behalve het vertonen van alertheid. Het kan bijvoorbeeld om slapende vogels gaan.

Slaapplaats

Zie rustplaats. Bij de gebiedsbescherming wordt in de regel gesproken over slaapplaatsen (van Els et al. 2020) omdat daarvoor in 19 Natura 2000-gebieden voor 56 soorten instandhoudingsdoelstellingen zijn geformuleerd.

Vaste verblijfplaats

Zie rustplaats.

Steenuilen kunnen jaren lang dezelfde nestlocatie gebruiken en benutten die buiten het broedseizoen ook als rustplaats. Specifieke (additionele) bescherming als rustplaats is niet nodig omdat de nestplaats als zodanig al kwalificeert als beschermd. Foto: Harvey van Diek.

3. Werkwijze

3.1. Algemene aanpak

De twee door de provincie gestelde vragen worden hieronder nogmaals herhaald, ze kunnen worden beantwoord met een gecombineerde aanpak:

1. Welke vogelsoorten houden er in de provincie in belangrijke mate vaste (meerdere jaren bezette) nestplaatsen en/of rustplaatsen op na?
2. Voor welke soorten kunnen nadere beschermingsbepalingen nodig en doelmatig zijn?

De gecombineerde aanpak bestond als eerste stap uit

het vullen van een uitgebreide basistabel met kerninformatie over de ca. 210 in de provincie Fryslân broedende vogelsoorten en ca. 80 in Fryslân verblijvende vogelsoorten met geregeld benutte (veelal gezamenlijke) rustplaatsen. Deze basistabel, samengevat in tabel 3.1, is gevuld met informatie uit de landelijke meetnetten die worden uitgevoerd in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring ofwel NEM (CBS 2020) en systematisch via atlasprojecten verzamelde verspreidingsgegevens van broedvogels en wintervogels (Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018, hierna Sovon 2018). Deze informatie is aangevuld met literatuurbronnen.

Tabel 3.1 gebruikte basisinformatie voor de beantwoording van vraag 1 en 2 (x=relevant voor beantwoording van deze vraag, (x) = mogelijk relevant voor beantwoording van deze vraag.

Relevante informatie Toelichting per vogelsoort		relevant voor:		Bronnen
		vraag 1	vraag 2	
Soort komt van nature in NL voor	geen exoot of gedomesticeerde vorm	x	x	https://minez.nederlandsesoorten.nl/zoeken-naar-soort ; Soortenregister: www.nederlandsesoorten.nl
Categorie in RVO-lijst (1-5) of niet (0)	Nuttig als achtergrondinformatie			Aangepaste lijst jaarrond beschermde vogelnesten (2009)
Aantal paren of individuen in Fryslân		x	(x)	Data-analyse op basis van Vogelatlas (Sovon 2018). Voor zeldzame soorten is het niet mogelijk om op basis van atlasdata een provinciaal aantal te berekenen. In die gevallen is alleen de aan/afwezigheid van de soort in de provincie onderzocht. Daarvoor is gebruik gemaakt van atlasdata en lokale expertise.
Aandeel populatie NL in Fryslân	Absoluut getal	x	x	Data-analyse op basis van Vogelatlas (Sovon 2018)
< of > dan opp. aandeel in NL	Oppervlakte-aandeel Fryslân in NL is 9,91%		x	Data-analyse op basis van Vogelatlas (Sovon 2018); 9,91% is berekend op basis van een provinciaal aandeel van de provincie Fryslân (3.336 km ²) in het landoppervlak van Nederland (33.671 km ²). Dit is exclusief de grote wateren.
Belang provincie Fryslân voor de soort	Aandeel populatie NL in Fryslân kleiner of groter dan 14,87%.	x	x	1,5 * oppervlakteaandeel van provincie Fryslân in landoppervlak NL (9,91%*1,5=14,87%). Van speciaal belang zijn alle soorten met een provinciaal oppervlakte-aandeel van > 14,87%.
Populatietrend 1990-2018	Trendbeoordeling (soort-specifiek)		x	NEM (https://www.sovon.nl/nl/soortinformatie)
Trend 1990-2018 in klassen (landelijk)	Sterke toename, toename, stabiel, matige afname, sterke afname, onzeker		x	NEM (https://www.sovon.nl/nl/soortinformatie)
Staat van instandhouding			x	Vogel <i>et al.</i> 2013, Foppen <i>et al.</i> 2016
Rode Lijst met categorie			x	Basisrapport Rode Lijst 2016 (van Kleunen <i>et al.</i> 2017)
Nestplaatstrouw en/of locatietrouw	Uitgesplitst naar individu en soort.		x	Soortspecifieke literatuur en bijdrage soortenexperts.
Binding met voorheen gebruikt nest	Kans dat dit nest nog benut wordt		x	Soortspecifieke literatuur en bijdrage soortenexperts.

Relevante informatie Toelichting per vogelsoort		relevant voor: Bronnen vraag 1 vraag 2	
Specialisatiegraad (Species Specialisation Index)	Mate waarin een soort een hechte relatie heeft met één of meerdere habitats en daarom geclasificeerd kan worden als specialist of generalist. Hoe hoger het getal, hoe specialistischer de soort.	x	Julliard, Romain & Clavel, Joanne & Devictor, Vincent & Jiguet, Frédéric & Denis, Couvet. (2006). Spatial segregation of specialists and generalists in bird communities. Ecology letters. 9. 1237-44. 10.1111/j.1461-0248.2006.00977.x. Verwerkt voor Nederlandse soorten door: Van Turnhout C.A.M., Foppen R.P.B., Leuven R.S.E.W., Van Strien A. & Siepel H. 2010. Life-history and ecological correlates of population change in Dutch breeding birds. Biological Conservation 143: 173-181.
Veeleisendheid	Variabele die informatie geeft over de kwaliteitseisen die een soort aan zijn biotoop stelt. Hoe hoger het getal, hoe veeleisender de soort.	x	Sierdsema H. 1995. Broedvogels en beheer. Het gebruik van broedvogelgegevens in het beheer van bos- en natuurterreinen. SBB-rapport 1995-I, Sovon-onderzoeksrapport 1995/04. SBB/Sovon, Driebergen/Beek-Ubbergen. Data geraadpleegd via: Ornithologisch Basisregister, te raadplegen m.b.v. software AVIS 3.05. Sovon/ SBB 1999-2005.
Voldoende mogelijkheid om zelfstandig een natuurlijk alternatief nest te vinden	Afweging van flexibiliteit van de soort en zeldzaamheid van het benodigde nestbiotoop.	x	Soortspecifieke literatuur en expert oordeel.
Voldoende mogelijkheid om met succes een alternatief nest of locatie aan te bieden.	Mate waarin een soort een alternatieve nestplaats accepteert en/of een alternatief nest of locatie aangeboden kan worden.	x	Soortspecifieke literatuur en expert oordeel.
Kunstmatig alternatief succesvol	Mate waarin een soort een kunstmatige nestplaats, zoals een nestkast of kunstnest, accepteert. 0/1: accepteert geen/wel kunstmatig alternatief.	x	Soortspecifieke literatuur en expert oordeel.
Vaste verblijfplaats	Mate waarin een soort herhaaldelijk terugkeert naar de rustplaats; vast=vaak of altijd, variabel=niet alle individuen of sporadisch, nee=heeft nooit vaste rustplaatsen.	x	Soortspecifieke literatuur en expert oordeel
Locatiegebondenheid (bij rustplaats)	Mate waarin de rustplaats van een soort gebonden is aan een bepaald habitat of bepaalde structuur.	x	Soortspecifieke literatuur en expert oordeel.

Met behulp van de informatie uit de basistabel kan worden nagegaan welke soorten in de provincie Fryslân op ecologische gronden in aanmerking kunnen komen voor passieve bescherming van nestplaatsen en rustplaatsen. Om systematisch toe te werken naar de relevante soorten zijn een aantal trechteringstappen doorlopen. Deze lopen tussen soorten met jaarrond beschermde nestplaatsen en rustplaatsen iets uiteen. In de volgende paragrafen is dit verder uitgewerkt en toegelicht.

De vraag is of nest- en/of rustplaatsen van vogelsoorten met een instandhoudingsdoel in Natura 2000-gebieden kunnen kwalificeren als jaarrond beschermd indien ze vrijwel uitsluitend in deze gebieden voorkomen. Immers, als een soort uitsluitend in Natura 2000-gebieden voorkomt, dat naar verwachting blijft doen, én deel uitmaakt van de instandhoudingsdoelstellingen van deze gebieden, dan zal jaarrond bescherming van nest- en/of rustplaatsen niks toevoegen. De volgende vogelsoorten broeden in Fryslân vrijwel uitsluitend in daarvoor aangewezen Natura 2000-gebieden: Lepelaar, Eider, Blauwe Kiekendief, Strandplevier, Grote Stern, Noordse Stern en Dwergstern. In § 3.2. wordt beoordeeld hoe daarmee moet worden omgegaan.

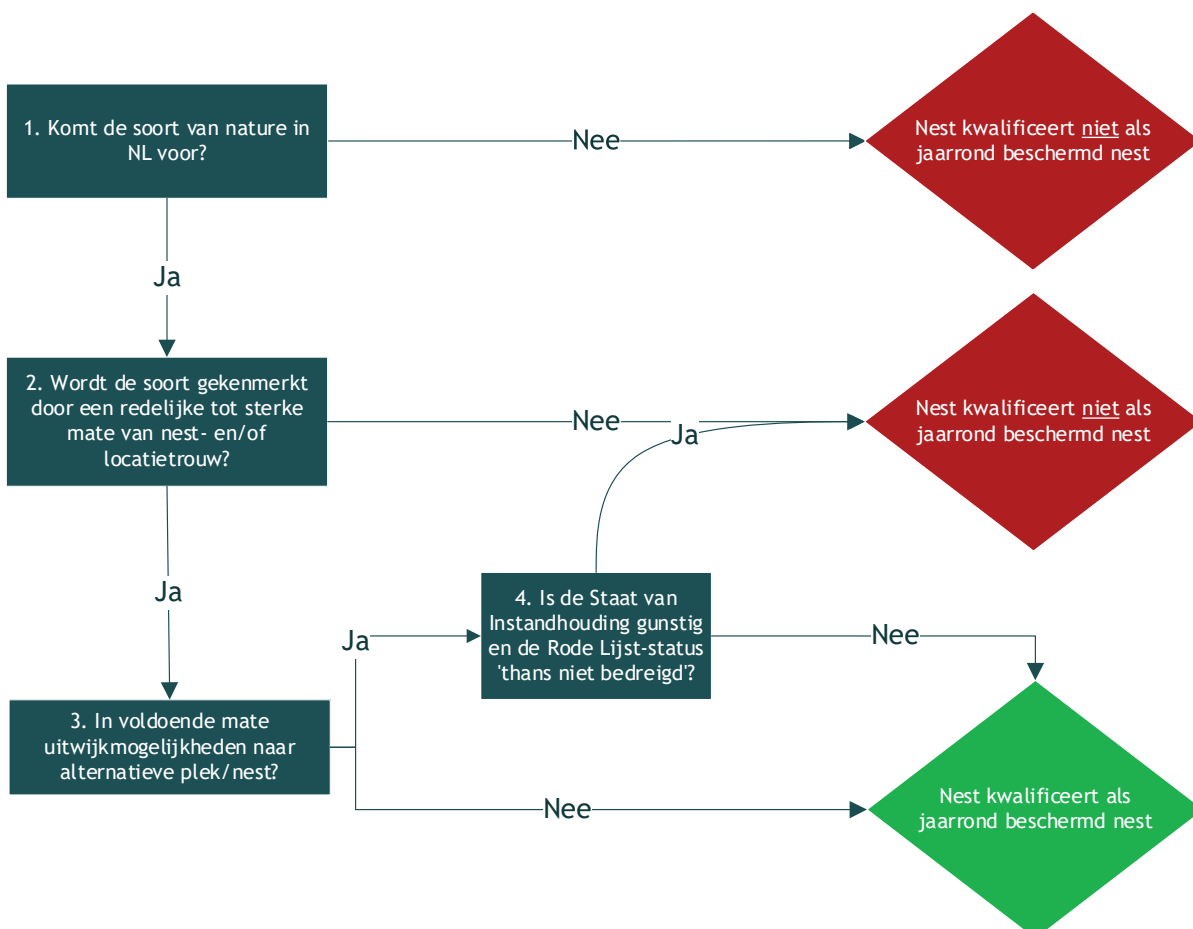
3.2. Relevante soorten in Fryslân

3.2.1. Soorten met jaarrond beschermde nestplaatsen

De trechteringstappen worden toegepast op een lijst van soorten waarvan is aangetoond dat ze op meer dan incidentele basis in de provincie Fryslân broeden. Om te bepalen of een nest of (nest)locatie van een in de provincie voorkomende soort kwalificeert als jaarrond beschermd nest, worden vier trechteringstappen doorlopen, die weergegeven zijn in figuur 3.1 en hierna worden toegelicht.

1. Komt de soort van nature in Nederland voor?

In de eerste stap wordt bepaald of de soort van nature in Nederland voorkomt en dus de status van 'inheemse soort' heeft. Indien dit niet het geval is, betreft het een exoot of een gedomesticeerde vorm (zoals de soepgans of soepeend) van een van nature in Nederland voorkomende soort. Voor exoten geldt dat het nest nooit kwalificeert als jaarrond beschermd nest. Er is voor deze soorten immers geen doelstelling om die op een veilig populatieniveau te houden. Voor de van nature in Nederland voorkomende soorten gaat men verder naar stap 2. Zijdelijks kan worden opgemerkt dat

Figuur 3.1. Beslisboom voor het bepalen of een nestplaats ('nest') kwalificeert als jaarrond beschermd.

exoten – al dan niet invasief – daarmee niet zo maar ‘vogelvrij’ zijn. De algemene zorgplicht blijft namelijk van kracht.

2. Wordt de soort gekenmerkt door een redelijke tot sterke mate van nest- en/of locatietrouw?

In de tweede stap wordt bepaald welke mate van nest- en/of locatietrouw de soort kenmerkt. Indien een soort niet of slechts in geringe mate nest- en/of locatietrouw is, zal de aantasting of verwijdering van het nest of de onmiddellijke omgeving van de nestlocatie buiten het broedseizoen geen invloed hebben op het individu of de populatie van de soort. Immers: de soort is flexibel genoeg om in een volgend broedseizoen een nest te bouwen op een andere geschikte locatie. Voor soorten zonder of met geringe mate van nest en/of locatietrouw geldt daarom dat het nest niet kwalificeert als jaarrond beschermd nest. Voor soorten met een redelijke tot sterke mate van nest- en/of locatietrouw, wordt verder gegaan naar stap 3.

3. In voldoende mate uitwijkmogelijkheden naar alternatieve plek/nest?

In de derde stap wordt bepaald of de soort flexibel genoeg is om uit te wijken naar een alternatieve locatie, en of een dergelijke alternatieve plek of alternatief nest voldoende voorhanden is. Voor soorten zonder voldoende uitwijkmogelijkheden geldt dat het nest kwalificeert als jaarrond beschermd nest. Voor soorten met voldoende uitwijkmogelijkheden, wordt verder gegaan naar stap 4.

4. Is de staat van instandhouding gunstig en de Rode Lijst-status ‘thans niet bedreigd’?

In de vierde stap wordt de kwetsbaarheid van de soort meegewogen. Hiervoor worden de staat van instandhouding en de Rode Lijst-status (van Kleunen et al. 2017) gebruikt. Voor soorten met een gunstige staat van instandhouding en een Rode Lijst-status ‘thans niet bedreigd’ geldt dat aantasting van de nestplaats of verwijdering van het nest buiten het broedseizoen geen invloed heeft op de populatie indien de soort in kwestie voldoende uitwijkmogelijkheden heeft. Voor deze soorten kwalificeert het nest dus niet als jaarrond beschermd. Echter, voor soorten met een redelijke tot sterke mate van nest- en/of locatietrouw die voldoende uitwijkmogelijkheden hebben maar kwetsbaar zijn, gegeven de ongunstige staat van instandhouding en/of de Rode Lijst-status, geldt dat het nest wél kwalificeert als jaarrond beschermd nest. De factoren die bepalen dat de populatie onder druk is komen te staan hebben in de regel namelijk direct of indirect tot gevolg dat de soort niet veerkrachtig kan reageren op aantasting van de nestplaats of het verwijderen van het nest.

Extra trechteringstap voor Natura 2000-gebieden?

In § 3.1 is aangegeven dat sommige vogelsoorten in Fryslân vrijwel uitsluitend in daarvoor aangewezen Natura 2000-gebieden broeden: Lepelaar, Eider, Blauwe Kiekendief, Strandplevier, Grote Stern, Noordse Stern en Dwergstern. Bij deze soorten kan de vraag worden opgeworpen of jaarrond bescherming van nestplaatsen wel iets toevoegt aan gerichte gebiedsbescherming. Van de Lepelaar en de drie soorten sterns zouden de nestplaatsen kunnen kwalificeren als jaarrond beschermd. Zo is sprake van een redelijke tot sterke mate van nest- of locatietrouw, terwijl er weinig uitwijkmogelijkheden zijn. Hoewel bij deze soorten sprake is van gerichte gebiedsbescherming rechtvaardigt dit ons inziens geen aparte trechteringstap om deze soorten uit te sluiten van jaarrond beschermde nestplaatsen. De Lepelaar vestigt zich in toenemende mate buiten Natura 2000-gebieden (Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018), terwijl de Noordse Stern dat in de Eems-Dollard ook doet (Klop & Brenninkmeijer 2014). Het is mogelijk of waarschijnlijk dat beide soorten ook in Fryslân buiten Natura 2000-gebied gaan broeden. Al met al is er voor broedvogels onvoldoende basis om met een trechteringstap voor Natura 2000-gebieden te gaan werken.

3.2.2. Soorten met jaarrond beschermde rustplaatsen

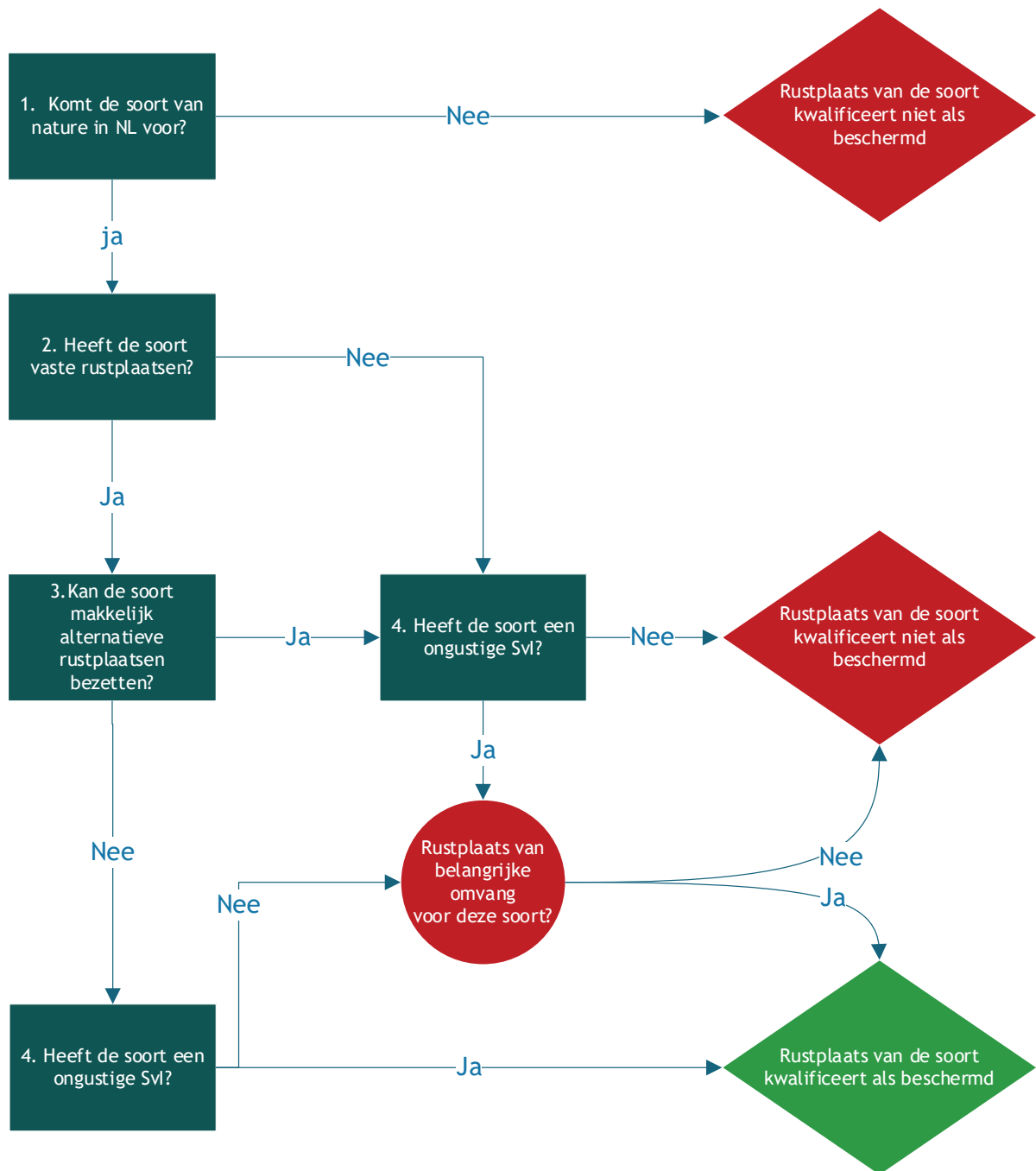
Allereerst is bepaald welke soorten in de provincie Fryslân op meer dan incidentele basis voorkomen. Om te bepalen of een rustplaats van een in de provincie voorkomende soort kwalificeert als jaarrond beschermd, worden verschillende trechteringstappen doorlopen. Deze zijn weergegeven in figuur 3.2 en hierna toegelicht:

1. Komt de soort van nature in Nederland voor?

In de eerste stap wordt bepaald of de soort van nature in Nederland voorkomt en dus de status van ‘inheemse soort’ heeft. Indien dit niet het geval is, betreft het een exoot of een gedomesticeerde vorm van een van nature in Nederland voorkomende soort (zoals de soepgans of soepeend). Voor exoten geldt dat het de rustplaats nooit kwalificeert als jaarrond beschermd. Er is voor deze soorten immers geen doelstelling om die op een veilig populatieniveau te houden. Voor van nature in Nederland voorkomende soorten wordt verder gegaan naar stap 2. Terzijde kan worden opgemerkt dat exoten – al dan niet invasief – daarmee niet zo maar ‘vogelvrij’ zijn. De algemene zorgplicht blijft namelijk van kracht.

2. Is sprake van vaste rustplaatsen?

In de tweede stap wordt bepaald of een soort er in de provincie Fryslân vaste rustplaatsen op na houdt. Een rustplaats kwalificeert als vast als die meerdere malen door de soort worden gebruikt.

Figuur 3.2. Beslisboom voor het bepalen of een rustplaats kwalificeert als jaarrond beschermd.

Dit kan gaan om meerdere malen per seizoen of in verschillende seizoenen, met gebruik in opeenvolgende dagen. Als een rustplaats variabel (terugkerend gebruik, maar nauwelijks op opeenvolgende dagen) of sporadisch (niet terugkerend, opportunistisch) wordt gebruikt dan wordt stap 4 doorlopen om na te gaan of jaarrond bescherming toch passend is. Voor soorten met vaste rustplaatsen wordt verder gegaan naar stap 3.

3. Locatiegebondenheid rustplaats

Voor soorten met vaste rustplaatsen geldt dat de rustplaats mogelijk in aanmerking komt voor bescherming. Er moet dan eerst beoordeeld worden

of de soort op grond van gebruik van rustplaatsen in veelvoorkomend habitat (zoals boomgroepen) flexibel genoeg is om in de omgeving een rustplaats te vinden. In dat geval is jaarrond bescherming in veel gevallen niet nodig maar om daar zeker van te zijn moet stap 4 worden doorlopen. Als sprake is van benutting van habitat dat weinig voorkomt, dan komt de soort in aanmerking voor jaarrond bescherming. Dat wijst stap 4 uit.

4. Heeft de soort een ongunstige staat van instandhouding?

In de vierde stap wordt de kwetsbaarheid van de populatie van de desbetreffende soort meegewo-

Box 1. Voorbeelden gebruik kwantielen bij bepalen bescherming rustplaatsen

In een bomenrij bevindt zich een rustplaats (slaapplaats) van Aalscholvers. Er is drie keer geteld, waarbij maximaal 20 exemplaren zijn waargenomen. Om na te gaan of de rustplaats voor jaarrond bescherming in aanmerking komt, is beoordeeld of de soort naar een andere slaapplaats kan uitwijken. Deze mogelijkheden zijn als gering beoordeeld (Aalscholvers hebben rustige, donkere en veilige door water omgeven hogere boomgroepen nodig). Ook moet worden nagegaan of de soort er vaste rustplaatsen op na houdt. Dit is het geval. De Aalscholver verkeert in een gunstige staat van instandhouding. Een combinatie van deze feiten leidt ertoe dat de soort qua aantallen beschermd zou kunnen worden vanaf het derde kwartiel van alle slaapplaatsen van deze soort. Dit is de waarde (in dit geval 100 exemplaren) waarbij 75% van de landelijk bekende slaapplaatsen van de soort kleiner is, en 25% groter. De rustplaats is niet beschermd omdat de aantallen niet wijzen op een slaapplaats van betekenis. De relevante waarden per soort zijn te raadplegen in tabel 6.2.

Op een opgespoten eiland bevindt zich een gemengde slaapplaats van Brandgans, Kolgans en Dwerggans. Het maximumaantal op de slaapplaats bedraagt respectievelijk 300, 450 en 10 exemplaren. De Brandgans en Kolgans hebben een gunstige staat van instandhouding, maar de aantallen bevinden zich ruim onder het derde kwantiel van respectievelijk 3.450 en 2.100 individuen. Ze kwalificeren daardoor niet. De Dwerggans heeft een ongunstige staat van instandhouding zodat de rustplaats kwalificeert als jaarrond beschermd.

De kwantielwaarden zijn gebaseerd op alle gegevens uit de database van het landelijk Meetnet Slaapplaatsen (Netwerk Ecologische Monitoring). De aantallen kunnen toe- of afnemen. Daarom is het belangrijk dat de kwantielwaarden periodiek herzien worden.

gen. Hiervoor wordt de staat van instandhouding gebruikt. Voor soorten met een gunstige staat van instandhouding en vaste rustplaatsen, geldt dat aantasting of verwijdering van de rustplaats mogelijk invloed hebben op de populatie van de soort. Voor deze soorten geldt echter dat de rustplaats pas kwalificeert als het gaat om aantal-

len van betekenis. Hiervan is pas sprake als de soortspecifieke grens van het derde kwantiel van het aantal op rustplaatsen wordt overschreden. Voor soorten die een ongunstige SvI kennen, is bescherming vanaf de mediaan passend (zie box 2 voor nadere uitleg over kwantielen en mediaan).

Foto: Slaapplaats van Grote Zilverreigers. De soort is gebonden aan de slaapplaats, Vaak zijn die gesitueerd op een eiland (waardoor er weinig kans is op predatie door grondpredatoren) mits geboomte aanwezig is (Olaf Klaassen).

4. Vogelsoorten met jaarrond beschermde nesten

Op grond van de beoordeling in hoofdstuk 3 kwalificeren de nestplaatsen van 52 vogelsoorten in de provincie Fryslân als jaarrond beschermd (tabel 4.1). Dit aantal komt ongeveer overeen met de RVO-lijst die 50 soorten telt. In dit hoofdstuk wordt een toelichting gegeven op de soorten die op de lijst staan, waarbij de verschillen met de RVO-lijst worden verklaard.

4.1. Clusters op de nieuwe lijst

Waar de RVO-lijst gebruik maakte van categorieën, kunnen de soorten van de nieuwe lijst voor de provincie Fryslân geclusterd worden op basis van overeenkomstige eigenschappen die bepalend zijn voor de kwalificatie van een jaarrond beschermd(e) nest(locatie). Dit leidt tot minder categorieën en daarmee tot een wat overzichtelijkere lijst.

Kolonievogels

Soorten: Aalscholver, Blauwe Reiger, Dwergstern, Grote Stern, Grote Zilverreiger, Huiszwaluw, Kleine Mantelmeeuw, Kokmeeuw, Lepelaar, Noordse Stern, Oeverzwaluw, Purperreiger, Roek, Stormmeeuw, Visdief, Zilvermeeuw, Zwarte Stern, Zwartkopmeeuw (18 soorten).

Toelichting: Een kolonie wordt gedefinieerd als een groep nesten van één soort bij elkaar. De omvang kan variëren van enkele nesten dicht bijeen tot enkele duizenden verspreid over een wat groter gebied. Kolonies zijn landschappelijk meestal gemakkelijk af te bakken (bosje, ven, eiland, zandafgraving etc.) en liggen vaak jarenlang op dezelfde plaats (Vergeer *et al.* 2016). Gezien de lokaal hoge dichtheid aan nesten in een kolonie en het plaatstrouwe karakter van koloniesoorten, heeft aantasting of verwijdering van de nesten en functionele leefomgeving van een kolonie al snel invloed op zowel de individuen als de populatie. Kolonievogels hebben in de regel weinig uitwijkmogelijkheden om zich snel weer op een even geschikte locatie te vestigen. Omdat veelal grote aantallen bijeen broeden kan een aantasting van een kolonielocatie relatief snel tot een verslechtering van de staat van instandhouding leiden.

- Ruim de helft van de soorten (Lepelaar, meeuwen, sterns) is *bodembroeder*, die alleen succesvol kunnen nestelen op locaties waar vrijwel geen grondpredatoren voorkomen en die (vrijwel) vrij zijn van verstoring (optisch, licht en geluid) en van bodembewerking. Ook de kans op overspoeling door hoog water moet voldoende klein zijn. Hoewel de meeste soorten een grote actieradius hebben mag de afstand tot belangrijke voedselge-

Tabel 4.1. Soorten waarvan de nestplaatsen in de provincie Fryslân kwalificeren als jaarrond beschermd inclusief categorie

Soort (broedvogel)	Kolonie- vogel	nestplaats- trouw	plaats- trouw
Aalscholver	x		
Bergeend			x
Blauwe Kiekendief			x
Blauwe Reiger	x		
Boerenzwaluw		x	
Bontbekplevier			x
Boomvalk		x	
Bosuil		x	
Draaihals		x	
Dwergstern	x		
Eider			x
Gekraagde Roodstaart			x
Gierzwaluw		x	
Glanskop			x
Grote Mantelmeeuw		x	
Grote Stern	x		
Grote Zilverreiger	x		
Havik		x	
Huismus		x	
Huiszwaluw	x		
IJsvogel		x	
Kerkuil		x	
Kleine Bonte Specht		x	
Kleine Mantelmeeuw	x		
Kokmeeuw	x		
Kraanvogel			x
Lepelaar	x		
Middelste Bonte Specht		x	
Noordse Stern	x		
Oeverzwaluw	x		
Ooievaar		x	
Paapje			x
Purperreiger	x		
Raaf		x	
Ransuil		x	
Ringmus		x	
Roek	x		
Scholekster (daken)		x	
Slechtvalk		x	
Sperwer			x
Spreeuw		x	
Steenuil		x	
Stormmeeuw	x		
Strandplevier			x
Torenvalk		x	
Visdief	x		
Wespendief		x	
Zeearend		x	
Zilvermeeuw	x		
Zwarte Specht		x	
Zwarte Stern	x		
Zwartkopmeeuw	x		
Aantal soorten	18	24	10

bieden niet te groot zijn omdat anders de energie-uitgaven van de broedvogels te hoog worden.

In de praktijk komen alleen eilanden (naast de Waddeneilanden ook eilanden in binnenwateren) in aanmerking omdat die voldoende veilig zijn. Sommige soorten broeden ook op grote kiezeldaken op bedrijfsterreinen.

- Voor sommige soorten waaronder moerasvogels als Purperreiger en Grote Zilverreiger zijn in de provincie Fryslân sowieso weinig geschikte broedlocaties aanwezig. Deze broeden vaak in moeilijk (door mensen en grondpredatoren) bereikbare locaties in moeras.
- De Huiszwaluw broedt onder dakranden van gebouwen. Kolonies zijn in de regel lang, soms tientallen jaren, bezet. Dit is waarschijnlijk het geval omdat ze hoge eisen stellen aan hun broedomgeving om succesvol te kunnen broeden (van den Bremer *et al.* 2020).
- Oeverzwaluwen broeden in steilwanden bij water, waaronder in afgravingen, ontgrondingen, grondepots, natuurontwikkelingslocaties en bouwterreinen. Enerzijds is deze soort opportunistisch maar anderzijds zijn geschikte steilwanden waar succesvol kan worden gebroed weinig voorhanden (Cowley & Siriwardena 2005).

- Kolonies van Blauwe Reigers en Roeken kunnen zich veelal lang (tientallen jaren of soms langer) op dezelfde locatie bevinden. Met name voor de Roek zijn gunstige foerageergronden (met regenwormen en emelten) binnen 1.500 meter van de kolonie van belang (BIJ12 2017a). Indien kolonies verwijderd worden vallen ze vaak in subkolonies uit elkaar. Deze subkolonies houden vaak niet lang stand, mogelijk omdat de locatie niet optimaal is.

Redelijke tot sterke mate van nestplaatstrouw

Soorten: Boerenzwaluw, Boomvalk, Bosuil, Draaihals, Gierzwaluw, Havik, Huismus, IJsvogel, Kerkuil, Kleine Bonte Specht, Middelste Bonte Specht, Ooievaar, Raaf, Ransuil, Ringmus, Scholekster (dakbroeder), Slechtvalk, Spreeuw, Steenuil, Torenvalk, Wespendif, Zeearend, Zwarte Specht.

Toelichting: Soorten die gekenmerkt worden door een sterke mate van nestplaatstrouw broeden veelal jaren achtereenvolgend in hetzelfde nest waaronder nestkast of nestholte. Sommige soorten gebruiken hun nestlocatie zelfs jaarrond om behalve om te broeden ook te rusten (bijv. Huismus, Kerkuil, Steenuil). De soorten zijn hooguit beperkt flexibel en hebben weinig tot geen mogelijkheden om een nest op een

Ringmussen kunnen jarenlang hetzelfde nest bezetten. Voorheen broedde deze soort veelal in wat vervallen schuren, paardenstallen en in natuurlijke en kunstmatige nestholten (waar wel nestconcurrentie speelt met andere holenbroeders). Nestkasten zijn vooral effectief op plekken waar het voedselaanbod, waaronder de aanwezigheid van onkruidzaden, op orde is (foto Harvey van Diek).

andere plek aan te leggen. Soms geldt dit argument op soortniveau: spechten zijn redelijk flexibel en kunnen van nestholte wisselen tussen de jaren, de verlaten nestholte wordt echter vaak en soms meerdere jaren gebruikt door soortgenoten (of andere soorten holenbroeders). Aantasting of verwijdering van nest(kast/holte/boom) en de functionele leefomgeving van deze soorten heeft invloed op zowel individu als populatie.

Sterke mate van plaatstrouw

Soorten: Bergeend, Blauwe Kiekendief, Bontbekplevier, Eider, Gekraagde Roodstaart, Glanskop, Kraanvogel, Paapje, Sperwer en Strandplevier.

Toelichting: Soorten die gekenmerkt worden door een sterke mate van plaatstrouw vestigen zich jaarlijks ongeveer in dezelfde functionele leefomgeving (Cramp 1998, Glutz von Blotzheim *et al.* 2001, del Hoyo *et al.* 1992). Daarbij maken ze soms gebruik van een bestaand nest, maar veel vaker wordt een nieuw nest gemaakt. De Sperwer maakt zelfs elk jaar een nieuw nest; dichtbij het nest van het voorgaande jaar, zolang althans het bosperceel geschikt blijft (Bijlsma 1993). Soorten met een sterke mate van plaatstrouw zijn beperkt flexibel en hebben weinig uitwijkmogelijkheden. Aantasting of verwijdering van de betreffende leefomgeving heeft invloed op zowel individu als populatie.

5. Vogelsoorten met beschermde rustplaatsen

De lijst van Friese soorten waarvan de rustplaats in enige mate kwalificeert als jaarrond beschermd, telt 61 soorten. Deze lijst is opgenomen in tabel 5.1. Naast deze lijst zijn er 20 in Fryslân voorkomende soorten die er rustplaatsen op nahouden, maar die na het doorlopen van de beslisboom niet kwalificeren als jaarrond beschermd. Reden hiervoor is dat deze soorten niet van nature in Nederland voorkomen, geen vaste rustplaatsen kennen en/of zich in een gunstige staat van instandhouding bevinden.

We geven hieronder een samenvatting van de soorten die kwalificeren, ingedeeld aan de hand van de criteria gebaseerd waarop ze kwalificeren. Hierbij schenken we kort aandacht aan de ecologische kenmerken van de soorten. Voor acht soorten geldt dat rustplaatsen vooral of exclusief te vinden zijn in Natura 2000-gebieden, waardoor deze al gebiedsbescherming genieten en additionele bescherming via provinciale beleidsregels dus in principe overbodig is. Dit zijn vooral soorten met een nauwe verbin-tenis met zout water en dus Natura 2000-gebied Waddenzee.

Tabel 5.1 Soorten waarvan de rustplaatsen in de provincie Fryslân kwalificeren als jaarrond beschermd. Bij enkele soorten (aangegeven met een asterisk) gebruiken we trendgegevens omdat de huidige Svl naar verwachting in de nabije toekomst herzien wordt. Soorten die vooral of exclusief rustplaatsen in Natura 2000-gebieden kennen, zijn in *vet-cursief* aangegeven. Locatiegebonden soorten zijn soorten die zodanig specifieke eisen stellen aan de rustplaats dat ze niet makkelijk kunnen uitwijken. Voor elke soort is de relevante kwantielwaarde aangegeven, vanaf waar bescherming geldt, als deze ontbreekt, zijn alle aantallen beschermd.

Soort	Svl	rustplaats relevant	Locatiegebonden	relevante kwantielwaarde
Aalscholver	gunstig	x	x	100
Baardman	onbekend	x	x	-
Barmsijs*	onbekend			30
Bergeend	gunstig	x	x	16
Blauwe Kiekendief	matig ongunstig	x	x	4
Blauwe Reiger	gunstig	x	x	7
Bonte Strandloper	gunstig	x	x	40
Brandgans	gunstig	x	x	3450
Bruine Kiekendief	matig ongunstig	x	x	-
Drieteenstrandloper	gunstig	x	x	5
Dwerggans	zeer ongunstig	x	x	8
Frater	matig ongunstig			3
Geelgors	matig ongunstig	x		2
Gele Kwikstaart	matig ongunstig	x		15
Goudplevier	matig ongunstig		x	40
Grote Gele Kwikstaart	gunstig	x	x	6
Grote Mantelmeeuw	matig ongunstig	x	x	-
Grote Stern	zeer ongunstig	x	x	-
Grote Zilverreiger	gunstig	x	x	28
Grutto	zeer ongunstig	x	x	-
Huismus	matig ongunstig	x	x	-
Kanoet	matig ongunstig	x	x	-
Kemphaan	zeer ongunstig	x	x	-
Kleine Mantelmeeuw	matig ongunstig	x	x	-
Kleine Rietgans	matig ongunstig	x	x	-
Kleine Strandloper	gunstig	x	x	17
Kleine Zilverreiger	gunstig	x	x	28
Kleine Zwaan	zeer ongunstig	x	x	-
Kluut	matig ongunstig	x	x	-
Kokmeeuw	gunstig	x	x	1750
Kolgans	gunstig	x	x	2100
Kraanvogel	gunstig	x	x	55

Soort	Svl	rustplaats relevant	Locatie-gebonden	relevante kwantielwaarde
Krombekstrandloper	gunstig	x	x	16
Kruisbek*	onbekend			onbekend
Lepelaar	gunstig	x	x	14
Morinelplevier	onbekend			2
Patrijs	zeer ongunstig			2
Purperreiger	gunstig	x	x	8
Ransuil	onbekend	x	x	-
Regenwulp	zeer ongunstig	x	x	-
Reuzenster	gunstig	x	x	18
Ringmus	zeer ongunstig	x	x	-
Roek	zeer ongunstig	x		250
Rosse Grutto	gunstig	x	x	28
Rotgans	matig ongunstig	x	x	-
Scholekster	zeer ongunstig	x	x	-
Smelleken	matig ongunstig	x	x	onbekend
Sneeuwgors	zeer ongunstig			30
Spreeuw	gunstig	x	x	3000
Steenloper	matig ongunstig	x	x	-
Stormmeeuw	gunstig	x	x	2800
Temmincks Strandloper	Onbekend	x	x	12
Toendrarietgans	gunstig	x	x	1400
Tureluur	matig ongunstig		x	7
Velduil	zeer ongunstig	x	x	-
Visdief	zeer ongunstig	x	x	-
Wilde Zwaan	gunstig	x	x	18
Wulp	matig ongunstig	x	x	-
Zilvermeeuw	matig ongunstig	x	x	135
Zilverplevier	gunstig	x	x	22
Zwarte Stern	zeer ongunstig	x	x	-

Soorten met vaste rustplaatsen, ongunstige Svl, en locatiegebondenheid

De soorten die vrijwel uitsluitend rustplaatsen hebben in Natura 2000-gebieden zijn tussen haakjes genoemd.

Soorten: (Baardman), Blauwe Kiekendief, Bruine Kiekendief, Dwerggans, Grote Mantelmeeuw, Grote Stern, Grutto, Huismus, Kanoet, Kempphaan, Kleine

Mantelmeeuw, Kleine Rietgans, Kleine Zwaan, Kluut, Regenwulp, Ransuil, Ringmus, (Rotgans), Scholekster, Smelleken, (Steenloper), Velduil, Visdief, Wulp en Zwarte Stern.

Toelichting: Rustplaatsen van deze soorten kwalificeren ongeacht de aantallen op de rustplaats. Deze soorten keren allen met regelmaat terug naar dezelfde rustlocaties. Voor enkele soorten gaat het

Foto: Aalscholverslaapplaats op een eiland. Bij deze slaapplaats is veiligheid en nabijheid tot viswater waarschijnlijk belangrijk (Han Damsté).

daarbij met regelmaat om grote aantallen (Grutto, Kempphaan, Ransuil, Wulp). De overige soorten zijn in de provincie Fryslân vaak zeldzaam: Dwerggans en Velduil.

Soorten met vaste rustplaatsen, ongunstige SvI, maar niet locatiegebonden

Soorten: Geelgors, Gele Kwikstaart, Roek.

Toelichting: rustplaatsen van deze soorten kwalificeren alleen als de aantallen op de rustplaats groter of gelijk zijn aan de mediaan (tabel 6.2) van aantallen op bekende rustplaatsen, zoals berekend uit gegevens van het Meetnet Slaapplaatsen. Dit betekent dat kleine rustplaatsen van deze soorten niet noodzakelijk bescherming genieten omdat verstoring van kleine aantallen geen wezenlijke aantasting betekent van de staat van instandhouding van de soort in kwestie. Het gaat om soorten die ondanks hun relatief kwetsbare status bescherming verdienen, maar die enigszins flexibel zijn in de keuze van hun rustplaats.

Soorten met vaste rustplaatsen en een gunstige SvI

De soorten die vrijwel uitsluitend rustplaatsen hebben in Natura 2000-gebieden zijn tussen haakjes genoemd.

Soorten: Aalscholver, Bergeend, Blauwe Reiger, Bonte Strandloper, Brandgans, (Drieteenstrandloper), Grote Gele Kwikstaart, Grote Zilverreiger, Kleine Zilverreiger, Kleine Strandloper, Kolgans, Kokmeeuw, Kraanvogel, Krombekstrandloper, Lepelaar, Purperreiger, Reuzenster, (Rosse Grutto), Spreeuw Stormmeeuw, Temmincks Strandloper, Toendrarietgans, Wilde Zwaan, Zilvermeeuw, Zilverplevier.

Toelichting: Rustplaatsen van deze soorten kwalificeren uitsluitend als de aantallen op de rustplaats

groter of gelijk zijn aan het derde kwantiel (tabel 6.2) van aantallen op bekende slaapplaatsen, zoals berekend uit gegevens van het Meetnet Slaapplaatsen. Dit betekent dat kleine en middelgrote rustplaatsen van deze soorten niet noodzakelijk additionele bescherming genieten omdat deze soorten in een gunstige staat van instandhouding verkeren. Grotere aantallen op rustplaatsen kunnen echter duiden op een locatie van bovengemiddelde geschiktheid voor de rustfunctie en kwalificeren daar mee als beschermde rustplaats.

Soorten zonder vaste rustplaatsen en een ongunstige SvI

Soorten: Barmsijs, Frater, Goudplevier, Kruisbek, Morinelplevier, Patrijs, Tureluur en Sneeuwgorst

Toelichting: Rustplaatsen van deze soorten kwalificeren uitsluitend als de aantallen op de rustplaats groter of gelijk zijn aan de mediaan (tabel 6.2) van aantallen op bekende slaapplaatsen, zoals berekend uit gegevens van het Meetnet Slaapplaatsen. Dit betekent dat kleine rustplaatsen van deze soorten niet noodzakelijk additionele bescherming behoeven omdat een verstoring van kleine aantallen geen negatieve gevolgen heeft voor de staat van instandhouding van de soort in kwestie. Verwacht wordt dat deze soorten relatief flexibel zijn in hun keuze van rustplaats. Grotere aantallen op rustplaatsen kunnen echter duiden op een locatie van bovengemiddelde geschiktheid voor de rustfunctie en verdienen toch bescherming. Hoewel deze soorten geen vaste rustplaatsen kennen, rusten ze wel met regelmaat in op geografisch niet ver van elkaar gescheiden locaties met kenmerken die de locatie geschikt maken als rustplaats. Het verwijderen van deze rustplaatsen leidt er in de praktijk toe dat een gebied niet meer de draagkracht heeft om deze soort daar te behouden.

6. Discussie

6.1. Overeenkomsten en verschillen met de RVO-lijst

Een belangrijk verschil met de RVO-lijst is dat daarin geen expliciete aandacht is besteed aan rustplaatsen. Er kan dus alleen een vergelijking tussen soorten waarvan nestplaatsen (kunnen) kwalificeren voor jaarrond bescherming. De nestplaatsen van 52 vogelsoorten kwalificeren in de provincie Fryslân als zodanig. Dit aantal komt ongeveer overeen met de landelijke maar inmiddels niet meer actuele RVO-lijst uit 2009, waarin 50 vogelsoorten genoemd zijn. In de RVO-lijst is onderscheid gemaakt tussen soorten met jaarrond beschermde nesten (16 soorten) en soorten waarvan de nesten in principe niet jaarrond beschermd zijn maar waarvan inventarisatie wel gewenst is (34 soorten). Er kunnen evenwel feiten of ecologische omstandigheden zijn die jaarrond bescherming van de nestplaats rechtvaardigen. De nestplaatsen zijn dus jaarrond beschermd indien een activiteit belangrijke nadelige gevolgen zou hebben voor de lokale subpopulatie van deze soort. Deze selectie wordt ook wel aangeduid als ‘categorie 5-soorten’. De in de RVO-lijst genoemde soorten zijn weergegeven in tabel 6.1.

De 52 vogelsoorten die in Fryslân kwalificeren voor jaarrond beschermde nestplaatsen vallen uiteen in soorten waarvan het nest en de directe omgeving daarvan kwalificeren voor jaarrond bescherming (dit gaat om 18 soorten kolonievogels en 24 soorten met een redelijke tot sterke mate van nestplaatstrouw) en 10 soorten waarvan de bredere omgeving kwalificeert voor jaarrond bescherming omdat daar regelmatig kwetsbare soorten broeden, zij het niet op precies dezelfde locatie. Deze categorie heeft raakvlakken met de categorie 5-soorten van de RVO-lijst. In vergelijking met de RVO-lijst zijn in het advies voor de Friese situatie veel soorten uit de categorie 5-lijst geschaard onder de categorie ‘redelijke tot sterke mate van nesttrouw’.

Sommige soorten die niet op de RVO-lijst voorkomen hebben zich recentelijk gevestigd in Fryslân en kort daarvoor in Nederland (Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018). De Grote Zilverreiger en Zeearend benutten vaak meerdere jaren dezelfde kolonielocatie. De Kraanvogel is trouw aan dezelfde broedlocatie (Haasse *et al.* 2019).

De Scholekster is sterk afgenomen in Fryslân. Anno 2020 is ca. een derde over van de rond 1996 aanwezige populatie, <https://www.sovon.nl/nl/content/>

broedvogeltrends. Hoewel veruit de meeste paren broeden in agrarisch cultuurland en op kwelders, nestelt een bescheiden maar groeiend aandeel op daken <https://www.scholeksterophetdak.nl/>. Broedlocaties van Scholeksters op daken, waaronder platte grinddaken op bedrijventerreinen, kwalificeren voor jaarrond bescherming. Deze paren zijn plaatstrouw en hebben weinig uitwijkmogelijkheden omdat de meeste daken niet geschikt zijn. Het leeuwendeel van de paren broedt in agrarisch gebied, waar geen sprake is van een sterke binding met specifieke agrarische percelen.

In tabel 6.1 is aangegeven van welke soorten de nestplaatsen in de Friese situatie **niet** kwalificeren voor jaarrond bescherming. Zoals ook in de inleiding aangegeven kan de provincie eventueel ook bestuurlijke en/of maatschappelijke afwegingen betrekken bij het besluit over jaarrond bescherming. Dergelijke aspecten vallen echter buiten de scope van deze studie.

De Buizerd staat op de RVO-lijst als jaarrond beschermd aangemerkt (categorie 1-4) maar nesten van deze soort kwalificeren op grond van de in de rapport beschreven criteria in Fryslân niet voor jaarrond bescherming. Buizerds kunnen weliswaar jaren achtereen hetzelfde nest benutten maar indien een nest buiten het broedseizoen zou verdwijnen dan heeft deze soort in principe voldoende uitwijkmogelijkheden. Naast bos zijn ook veel boomgroepen in het boerenland geschikt om daar een nest te bouwen, evenals bosstroken, populierenrijen en bosschages op klaverbladen langs snelwegen. De Buizerd bevindt zich ook in een gunstige staat van instandhouding. Wel geldt het uitgangspunt dat het bosbeheer moet voldoen aan de ecologische basisvereisten voor roofvogels zoals beschreven in Gedragscode Bosbeheer, maar zie kritische beschouwing in Bijlsma (2020) over bosbeheer. Het onderwerp bosbeheer en roofvogels valt echter buiten de scope van deze studie.

Verschillende soorten die genoemd zijn in categorie 5 van de RVO-lijst kwalificeren in Fryslân niet als zodanig. Het gaat om Bonte Vliegenvanger, Boomklever, Boomkruiper, Groene Specht, Grote Bonte Specht, Koolmees en Pimpelmees. Deze verkeren in een gunstige staat van instandhouding in combinatie met een voldoende mate aan flexibiliteit met betrekking tot hun nest. Deze soorten hebben daarmee voldoende uitwijkmogelijkheden en zijn vaak snel in staat om zich op een andere geschikte plek te vestigen.

Tabel 6.1. Soorten op de uit 2009 daterende landelijke RVO-lijst, waarbij de soorten die anno 2020 ook voor de Friese situatie kwalificeren groen gearceerd zijn. In het kader na de tabel is uitleg gegeven over de categorieën in de RVO-lijst.

Categorieën RVO-lijst	1	2	3	4	5	Toelichting
Blauwe Reiger					x	
Boerenzwaluw					x	
Bonte Vliegenvanger					x	gunstige SvI/niet bedreigd, flexibel
Boomklever					x	gunstige SvI/niet bedreigd, flexibel
Boomkruiper					x	gunstige SvI/niet bedreigd, flexibel
Boomvalk				x		
Bosuil					x	
Brilduiker					x	geen regelmatige broedvogel in Fryslân
Buizerd				x		gunstige SvI/niet bedreigd, flexibel
Draaihals					x	
Eider					x	
Ekster					x	gunstige SvI/niet bedreigd, flexibel
Gekraagde Roodstaart					x	
Gierzwaluw		x				
Glanskop					x	
Grauwe Vliegenvanger					x	gunstige SvI/niet bedreigd, flexibel
Groene Specht					x	gunstige SvI/niet bedreigd, flexibel
Grote Bonte Specht					x	gunstige SvI/niet bedreigd, flexibel
Grote Gele Kwikstaart			x			geen regelmatige broedvogel in Fryslân
Havik				x		
Hop					x	geen regelmatige broedvogel in Fryslân
Huismus		x				
Huiszwaluw					x	
IJsvogel					x	
Kerkuil			x			
Kleine Bonte Specht					x	
Kleine Vliegenvanger					x	geen regelmatige broedvogel in Fryslân
Koolmees					x	gunstige SvI/niet bedreigd, flexibel
Kortsnavelboomkruiper					x	geen regelmatige broedvogel in Fryslân
Oehoe			x			geen regelmatige broedvogel in Fryslân
Oeverzwaluw					x	
Ooievaar			x			
Pimpelmees					x	gunstige SvI/niet bedreigd, flexibel
Raaf					x	
Ransuil				x		
Roek		x				
Ruigpootuil					x	geen regelmatige broedvogel in Fryslân
Slechtvalk			x			
Sperwer				x		
Spreeuw					x	
Steenuil	x					
Tapuit					x	voldoende uitwijkmogelijkheden
Torenvalk					x	
Wespendief				x		
Zeearend					x	
Zwarte Kraai					x	gunstige SvI/niet bedreigd, flexibel
Zwarte Mees					x	voldoende uitwijkmogelijkheden
Zwarte Roodstaart					x	gunstige SvI/niet bedreigd, flexibel
Zwarte Specht					x	
Zwarte Wouw				x		geen regelmatige broedvogel in Fryslân
Totaal	1	3	5	7	34	

Cat.	Omschrijving categorieën RVO-lijst
1	Nesten die, behalve gedurende het broedseizoen als nest, buiten het broedseizoen in gebruik zijn als vaste rust- en verblijfplaats.
2	Nesten van koloniebroeders die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk van bebouwing of biotoop. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar.
3	Nesten van vogels, zijnde geen koloniebroeders, die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk van bebouwing. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar.
4	Vogels die jaar in jaar uit gebruik maken van hetzelfde nest en die zelf niet of nauwelijks in staat zijn een nest te bouwen.
5	Nesten van vogels die weliswaar vaak terugkeren naar de plaats waar zij het jaar daarvoor hebben gebroed of de directe omgeving daarvan, maar die wel over voldoende flexibiliteit beschikken om, als de broedplaats verloren is gegaan, zich elders te vestigen.

6.2. Omgang met rustplaatsen

De lijst van soorten waarbij rustplaatsen van belang zijn lijkt op het eerste gezicht vrij omvangrijk maar de meeste rustplaatsen (37) zijn vanaf een bepaald aantal van belang (tabel 5.1). Dit betekent dat bij ruimtelijke ontwikkelingen via een quick scan of natuurtoets beoordeeld moet worden of belangrijke rustplaatsen worden aangetast. Omdat acht vogelsoorten (Baardman, Drieteenstrandloper, Grote Stern, Kanoet, Rosse Grutto, Rotgans, Steenloper, Zwarte Stern) voornamelijk in Natura 2000-gebieden voorkomen én deel uitmaken van de instandhoudingsdoelstellingen van deze gebieden, zal het gebiedsbeschermingsregime hier in de regel leidend zijn. Ook de meeste andere soorten houden er vooral belangrijke rustplaatsen in natuurgebieden op na. Deze maken vaak deel uit van het Natuur Netwerk Nederland (NNN). Aantasting van deze rustplaatsen zal dan vaak al strijdig zijn met het beschermingsregime voor het NNN zoals opgenomen in de provinciale Omgevingsverordening (thans Verordening Romte Fryslân 2014).

Risico's voor rustplaatsen zullen vooral buiten natuurgebieden aan de orde zijn. Dat speelt met name bij rustplaatsen in (sub)urbaan en landelijk gebied

en langs infrastructuur. Dit zal spelen bij o.a. rustplaatsen van Huismus, Ransuil, Roek en Spreeuw (sommige rietvelden) en ruigtes en veldstruwen (bijvoorbeeld vrijstaande meidoornstruiken), waar(bij) Patrijzen en zaadetende zangvogels rusten. In sommige gevallen is er bij standvogels ook een belangrijke relatie met nestplaatsen. Huismussen zullen bijvoorbeeld sterk in een bepaalde woonwijk afnemen als rustplaatsen (in dichte 'veilige' vegetatie) ongeschikt worden gemaakt (BIJ12 2017).

6.3. Periodieke actualisatie

Vogelpopulaties zijn voortdurend in beweging. Soorten nemen toe of af maar ook de broed- of winterarealen kunnen belangrijke wijzigingen ondergaan (Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018). Ze kunnen bijvoorbeeld geconcentreerder voorkomen en daardoor kwetsbaarder worden voor bepaalde ruimtelijke ontwikkelingen. Dat kan betekenen dat zich in Fryslân soorten gaan vestigen waarvan nestplaatsen en of rustplaatsen kunnen kwalificeren voor jaarrond bescherming. Voorbeelden daarvan zijn Oehoe en Bijeneter. Het verdient daarom aanbeveling om de lijst periodiek (indicatief eens per 5-6 jaar) te actualiseren.

7. Literatuur

- BEAUCHAMP G. 1999. The evolution of communal roosting in birds: origin and secondary losses. *Behavioral Ecology* 10(6), 675-687.
- BIJ12. 2017. Kennisdocument Huismus *Passer domesticus*, versie 1.0. BIJ12, Utrecht.
- BIJ12. 2017A. Kennisdocument Roek, versie 1.0. rapportnummer BIJ12-2017-015
- BIJLSMA R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co, Haarlem.
- VAN DEN BREMER L., VAN TURNHOUT C., PIERSMA T., NIENHUIS J. & DE JONG A. 2020. Broedprestaties Nederlandse Huiszwaluwen. *Limosa* 93; 34-44.
- CACCAMISE D.F. & MORRISON D.W. 1986. Avian communal roosting: implications of diurnal activity centers. *The American Naturalist* 128: 191-198.
- CAMPBELL S.S. & TOBLER I. 1984. Animal sleep: a review of sleep duration across phylogeny. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews* 8: 269-300.
- COWLEY E. & SIRIWARDENA G.M. 2005. Long-term variation in survival rates of Sand Martins *Riparia riparia*; dependence on breeding and wintering ground weather, age and sex, and their population consequences. *Bird Study* 52: 237-251.
- CRAMP S. (ED.). 1998. The complete birds of the Western Palearctic on CD-ROM. Oxford University Press.
- CBS. 2020. Meetprogramma's flora & fauna; kwaliteitsrapportage NEM 2019. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag.
- VAN ELS P., VAN WINDEN E., KLAASSEN O., SOLDAAT L. & VAN TURNHOUT C. 2020. Gemeenschappelijke slaapplekken in Nederland: resultaten van 10 jaar tellen. *Limosa* 93 (2): 92-102.
- FOPPEN R., VAN ROOMEN M., VAN DEN BREMER L. & NOORDHUIS R. 2016. De ecologische haalbaarheid van de Natura 2000 instandhoudingsdoelen voor vogels. Sovon-rapport 2016/51. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- GLUTZ VON BLOTZHEIM U.N., BAUER K.M., & BEZZEL E. 2001. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, CD-ROM. Vogelzugverlag, Wiebelsheim.
- HAASE M., HÖLTJE H., BLAHY B., BRIDGE D., HENNE E., JOHANSSON U.S. & MEWES W. 2019. Shallow genetic population structure in an expanding migratory bird with high breeding site fidelity, the Western Eurasian Crane *Grus grus grus*. *Journal of Ornithology* 160: 965-972.
- HOYO J.D., ELLIOTT A., SARGATAL J. & ARLOTT N. 1992. Handbook of the birds of the world. Lynx
- HUNINK S. & RIEMER D. 2019. Worden mitigatie en compensatie voldoende juridisch gewaarborgd in Wnb-ontheffingen? *Tijdschrift Natuurbeschermingsrecht* 7: 224-232.
- VAN KLEUNEN A., FOPPEN R. & VAN TURNHOUT C. 2017. Basisrapport voor de Rode Lijst Vogels 2016 volgens Nederlandse en IUCN-criteria. Sovon-rapport 2017/34. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- KLOP E. & BRENNINKMEIJER A. 2014. Monitoring aanvaringslachtoffers Windpark Eemshaven 2009-2014, Eindrapportage vijf jaar monitoring. A&W-rapport 1975. Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek, Feanwâlden.
- LACK D. 1968. Ecological adaptations for breeding in birds. Methuen, London.
- LIVEZEY K.B., FERNÁNDEZ-JURICIC E. & BLUMSTEIN D.T. 2016. Database of bird flight initiation distances to assist in estimating effects from human disturbance and delineating buffer areas. *Journal of Fish and Wildlife Management* 7(1), 181-191.
- MARZLUFF J.M., HEINRICH B. & MARZLUFF C.S. 1996. Raven roosts are mobile information centres. *Animal Behaviour* 51: 89-103.
- NANDA A.V.V. 2019. Beschermdde vogelnesten – broeden op ecologische criteria en nieuw beleid: over de onthef-fingverlening van nest- en verblijfplaatsen van vogels onder de Wet natuurbescherming en de Overijsselse Beleidsregel natuur. *Tijdschrift natuurbeschermingsrecht* 2019 (8): 271-278.
- ONRUST F. 2020. Soortenbescherming in de Omgevingswet voor de (uitvoerings)praktijk. *Tijdschrift natuurbeschermingsrecht* 2020 (3): 84-90.
- VERGEER J.W., VAN DIJK A.J., BOELE A., VAN BRUGGEN J. & HUSTINGS F. 2016. Handleiding Sovon broedvogelonderzoek: Broedvogel Monitoring Project en Kolonievogels. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- VAN DER VLIET R., HEIJLIGERS W. & TILBORGHES J. 2011. Foerageafstanden van 97 beschermde vogelsoorten. *Toets* 4: 6-10.
- VOGEL R., VAN KLEUNEN A. & VAN DEN BIJTEL H.J.V. 2018. Voorstel voor maatregelen ten behoeve van behoud broedgebied van de Veldleeuwerik in Park Vliegbasis Soesterberg. Sovon-rapport 2018/20. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- SOVON VOGELATLAS NEDERLAND. 2018. Vogelatlas van Nederland. Broedvogels, wintervogels en 40 jaar verandering. Tweede druk. Kosmos Uitgevers. Utrecht/Antwerpen.
- WAITE R.K. 1981. Local enhancement for food finding by rooks (*Corvus frugilegus*) foraging on grassland. *Zeitschrift für Tierpsychologie* 57: 15-36.
- WARD P. & ZAHAVI A. 1973. The importance of certain assemblages of birds as "information centres" for food finding. *Ibis* 115:517-534.
- YDENBERG R.C. & PRINS H.T. 1983. Why do birds roost communally? *In: EVANS P.R., GOSS-CUSTARD J.D. & HALE W.G. (eds.)*, Coastal waders and wildfowl in winter. Cambridge University Press, pp. 123-139.
- ZAHAVI A. 1971. The function of pre-roost gatherings and communal roosts. *Ibis*, 113: 106-109.

In opdracht van:

provinsje fryslân
provincie fryslân

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Postbus 6521
6503 GA Nijmegen
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 7 410 410

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

